

Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi

Meliha ENER

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
BİGA İİBF, İktisat Bölümü
melihaener@comu.edu.tr

Muhammet KARANFİL

m.karanfill@gmail.com

Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi

Özet

Bu çalışmada, uzun yıllar orta gelir grubundan çıkamayan Türkiye ekonomisinin 1980-2013 dönemi için toplam yurtiçi tasarrufların kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Yapılan çalışmada değişkenler arasındaki ilişki eştümleşme ve nedensellik yöntemleriyle araştırılmıştır. Ulaşılan sonuçta toplam yurtiçi tasarruflardan ve mevduat faiz oranlarından kişi başına düşen gelire doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Ayrıca yatırımlardan para arzına doğru da tek yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Kişi başına düşen gelirden tasarruflara doğru ise bir nedensellik bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişi Başına Düşen Gelir, Tasarruf Açığı, Orta Gelir Tuzağı, Eştümleşme ve Nedensellik.

The Effect Of Saving Deficit On The Middle Income Trap In Turkey Economy

Abstract

The purpose of the study is to analyze the effect of the total domestic savings on per capita income for Turkish economy which remained as one of the middle income countries for years between the years 1980 and 2013 by using time series analysis. Relationship among the variables was investigated by using cointegration and causality methodology. Unidirectional causality from total domestic savings and also from deposit interest rate to per capita income were found. Moreover, a unidirectional causality existed from investments to money supply. However no causality effect was found from per capita income to total domestic savings.

Keywords: Per Capita Income, Savings Deficit, Middle Income Trap, Cointegration and Causality.

1. Giriş

Ekonominin genel dengesi içinde tasarruf-yatırım dengesinin açık vermesi sonucunda artan oranda dış kaynaklara ihtiyaç duyulmasıyla oluşan cari açıklar sürdürülebilir bir büyüme için engel oluşturmaktadır. Bu açıdan toplam yurtiçi tasarruf hacminin yetersiz kalması ülke için yapılan yatırımları ve harcamaları engelleyerek büyüme ve kalkınma sürecinde yavaşlamaya neden olmaktadır. Bu bağlamda Dünya Bankası sıralamasına göre Türkiye'nin yaklaşık 39 yıl boyunca

yüksek gelir grubuna geçemediği ve orta gelir grubu içinde kaldığı görülmektedir. Orta gelir tuzağı olarak belirtilen bu durum kişi başına düşen gelire göre belirlendiği için Türkiye'nin uzun yıllar kişi başına düşen gelirini yeterli oranda arttıramaması nedeniyle bir üst gruba geçmesi mümkün olmamıştır. Türkiye ekonomisinde 1980-2013 dönemi boyunca genel olarak tasarruf-yatırım dengesinin açık vermesi kişi başına düşen gelirin dolayısıyla milli gelirin artmasında ve ekonomik büyümenin devamlılığının sağlanmasında ciddi sıkıntılara yol açmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de 1980-2013 dönemi boyunca yaşanan tasarruf açığının orta gelir tuzağı bağlamında kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu açıdan çalışmada ilk olarak Türkiye'nin diğer bazı ülkelerle karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Uygulama kısmında ise orta gelir tuzağına yönelik kişi başına düşen geliri etkileyen bazı makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki zaman serisi analizi ile incelenmiştir.

2. Teori

Gelirde yaşanan artış sdnucunda bireylerin bu artışın ne kadarını tüketip ne kadarını tasarruf edeceği marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğilimine göre belirlenmektedir. Burada marjinal tüketim eğilimi ne kadar büyük olursa diğer bir ifadeyle marjinal tasarruf eğilimi ne kadar küçük olursa gelir artışından kaynaklanan tüketim artışı da o kadar büyük olacaktır. Böyle bir durumda yatırımlar artarak gelir ve tüketim de artmış olacaktır (Seyidoğlu, 2006: 509-513). Dolayısıyla genel denge içerisinde ülke ekonomisinin büyüme ve istihdam hacmini arttırmak için özel tüketim vergisi oranı düşürülürken tüketim eğilimi artacağından tasarruf eğilimleri düşebilir. Bu nedenle reel gelir ve istihdam düzeyi artmış olacağından tasarruf oranlarındaki düşüş faizlerin yükselmesine neden olur (Özyurt, 2006: 382-398). Faiz oranlarının yükselmesiyle kamu borcunun yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde özel kesim tasarruflarını yükseltirken kamu tasarruflarını azaltacaktır. Sonuçta ortalama tasarruflar yükselmeyecektir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 214).

Ekonominin genel dengesi içinde toplam yurt içi tasarruflar, kamu ve özel kesim tasarruflarının toplamından oluştuğu için varsayım gereği özel kesim yatırım harcamalarının tasarruflara, kamu kesimi harcamalarının da gelirlere (vergilere) eşit olması gerekir. Dolayısıyla milli gelir özdeşliği (1) nolu denklemdeki gibi ifade edilmektedir (Ertek, 2008; 25, Yılmaz ve Yaraşır, 2009: 99).

$$Y = C + I (S) + G (T) + (X - M) \quad (1)$$

(1) nolu denklemde yer alan C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, S toplam özel kesim tasarruflarını, G kamu harcamalarını, T vergileri, X ihracatı ve M de ithalatı göstermektedir. (1) nolu denklemden hareketle (S-I) özel kesim tasarrufunu ve (T-G) ise kamu tasarrufunu vermektedir. Dolayısıyla toplam yurt içi tasarrufları özel ve kamu tasarrufları toplamı olarak yazabiliriz. Burada toplam

tasarruflara SY, özel kesim tasarruflarına SP, kamu tasarruflarına SG dersek toplam yurt içi tasarrufları (2) nolu denklemde olduğu gibi gösterebiliriz;

$$SY = SP + SG \quad (2)$$

Milli gelir ile özel kesim ve kamu kesimi tüketim harcamalarını arasındaki fark ise (3) nolu denklemde olduğu gibi toplam yurt içi tasarruflara eşittir (Ünsal, 2011: 60-65; Uygur, 2012: 2; Karanfil, 2014a: 395-396).

$$Y = C + SP + SG + (X - M) \quad \Rightarrow \quad (Y - CP - CG) = I + (X - M)$$

$$SY = I + (X - M)$$

$$(SP - IP) + (SG - IG) = (X - M) \quad (3)$$

$$(SP - IP) \Rightarrow \text{Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Dengesi}$$

$$(SG - IG) \Rightarrow \text{Kamu Kesimi Tasarruf-Yatırım Dengesi}$$

Tasarruf yatırım dengesine yönelik, CP özel kesim tüketim harcamasını, CG kamu tüketim harcamalarını, IP özel kesim yatırım harcamasını ve IG de kamu yatırım harcamalarını ifade etmektedir.

Yukarıdaki (3) nolu tasarruf yatırım eşitliğine yada başka bir ifadeyle üçüz açık hipotezine göre kamu harcamalarındaki artıştan dolayı yada vergi indirimlerinden dolayı bütçenin açık vermesi kamu tasarruflarının düşmesine neden olacaktır. Yani toplam yurt içi tasarruflar özel kesim ve kamu kesimi tasarruflarından oluştuğu için özel kesim tasarruf yatırım dengesi sabit iken kamu tasarruflarının azalması toplam tasarrufları da azaltacaktır. Toplam tasarrufların azalması sonucunda ise faiz oranlarını artacak ve dolayısıyla da yurt içine gelen yabancı sermaye miktarında artış olacaktır. Bunun sonucunda da döviz kuru düşecek ve dış ekonomik denge olumsuz etkilenecek cari işlemler açığı da artacaktır (Alkswani, 2000: 5, Vyshnyak, 2000: 7, Ümit, 2007: 65, Karanfil, 2014b; 28-32). Toplam yurt içi tasarrufların yatırımlardan büyük olduğu durumda ise tasarruf fazlası kadar cari işlemler dengesi fazla vermiş olacaktır. Bu tasarruf fazlasına sahip ülkeler, tasarruf açığı olan ülkelere borç vererek e ülkelerin tasarruf açıklarını yabancı kaynaklarla finanse etmiş olurlar (Ünsal, 2011: 64).

Üçüz açık hipotezinden hareketle bir ekonomide tasarruf açığı oluştuğunda bu açık dış tasarruflar ile karşılandığında cari açık artma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik kalkınma için tasarruf açığı büyük sorun oluşturmaktadır. Kısaca tasarruf açıkları ülke ekonomisinde iç darboğaza neden olarak yatırımların kısılmasına yol açmaktadır. Yetersiz kalan yatırımlar bütçe açıklarıyla da birleşince milli gelir arttırılamamakta ve ekonomik kalkınma tam olarak sağlanamamaktadır (Zengin, 2000: 37-38; McTeer, 2008: 2).

Orta gelir tuzağı ise bir ekonominin düşük gelir grubundan çıkıp orta gelirli ülkeler grubuna girdikten sonra kişi başına düşen gelirindeki artışın yavaşlaması sonucu uzun yıllar bu grubun içinde kalarak yüksek gelirli ülkeler grubuna geçememesini ifade etmektedir. Dolayısıyla düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçerken ülkeler dışarıdan transfer ettikleri basit teknoloji ve ucuz emek maliyeti ile aynı zamanda emek ve sermayenin verimliliği düşük tarım sektörüne dayalı üretimde diğer ülkeler ile rekabet edebilmektedirler. Ancak orta gelir grubuna giren ülkelerin artan gelir düzeyi sonucunda tarım sektöründeki düşük emek maliyeti avantajı da giderek kaybolmaktadır. Sonuçta yenilik gerektiren üretimini destekleyemeyen bu ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar. Başka bir ifadeyle orta gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra, uzun bir süre ekonomik büyümenin devam ettirilememesi ve bununla birlikte yüksek gelir grubuna geçişin mümkün olmamasıyla ülkeler orta gelir tuzağından çıkamamaktadır. (Öz, 2012: 1-2). Kısaca orta gelir düzeyine ulaşan ekonomilerin teknolojiye bağlı olarak uluslararası rekabet gücünü arttırıp üretim artışı sağlayamaması ve dolayısıyla sürdürülebilir bir büyümenin devamının getirilememesi sonucu kişi başına düşen gelirden artış yaşanmadığı için ülkeler orta gelir tuzağında kalmaktadır.

3. Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı, Kişi Başına Düşen Gelir ve Orta Gelir Tuzağı

Türkiye ekonomisinde 1980 yılından itibaren dışa açılma süreciyle birlikte özellikle 2005 yılından sonra yatırımların finansmanında kullanılan ulusal tasarrufların büyük oranda azalması ile birlikte yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. Artan tasarruf açığından dolayı ülke büyüme sorunu yaşamış ve yüksek oranlarda cari açık vermiştir (Çolak ve Öztürkler, 2012: 16). Genel olarak Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yüksek faiz politika uygulaması ile tasarruflar ve dolayısıyla yatırılabılır fonlar arttırılmak istenerek sermaye birikimi ve ekonomik büyümenin hızlandırılması hedef alınmıştır (İnan, 2007: 141). Fakat 2000' li yıllardan itibaren uygulanan politikalar sonucunda ise faiz oranlarındaki azalış ile birlikte bireylerin tasarruf eğilimi azalmış tüketimleri ise artmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 589).

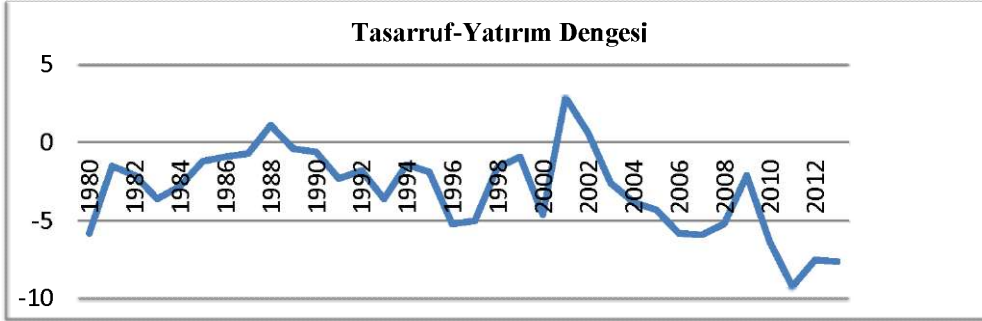
Tablo 1'den görüldüğü gibi genelde tasarruf fazlası veren Avrupa ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye karşılaştırıldığında Türkiye' de artan oranda tasarruf açığının olduğu anlaşılmaktadır. 2013 yılı verileriyle gelişmekte olan ülkelerin tasarruf oranı (32,2), Türkiye' nin tasarruf oranının (12,6) yaklaşık üç katı olduğu görülmektedir. Kısaca hem gelişmiş ülkeler hem Avrupa hem de gelişmekte olan ülke gruplarına göre Türkiye' nin toplam yurtiçi tasarruf oranlarının yetersiz kaldığı görülmektedir.

Tablo 1: Dünya Genelinde Ülke Gruplarının Tasarruf-Yatırım Oranları (% GSYH)

Yıllar	Gelişmiş ülkeler		Avrupa		Gelişmekte olan ülkeler		Türkiye	
	Tasarruf	Yatırım	Tasarruf	Yatırım	Tasarruf	Yatırım	Tasarruf	Yatırım
1998-2005	20,5	21,1	21,5	21	26,3	25,1	18,4	19,5
2006	20,9	21,6	22,4	21,9	32,8	27,9	16,6	22,6
2007	20,8	21,6	23	22,6	33,3	29,2	15,5	21,8
2008	19,8	21	21,5	22,2	33,7	30,1	16,8	20,2
2009	17,1	17,7	19	18,8	32	30,5	13,2	17,2
2010	18,1	18,4	19,6	19,2	32,5	31	13,9	19,1
2011	18,2	18,7	20	19,5	33,7	31,8	13,3	22,4
2012	19,6	19,9	20,5	18,4	33,4	32	14,8	20,6
2013	19,9	19,7	20,6	17,7	32,9	32,2	12,6	20,6

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2012, 2014 ve TC Kalkınma Bakanlığı.

Şekil 1: 1980-2013 Dönemi Tasarruf Açıkları

Kaynak: Karanfil, 2014; 53

Tablo 1 ve Şekil 1’de yer alan toplam tasarruf yatırım dengesine baktığımızda Türkiye ekonomisinde 1980-2013 dönemi boyunca 1988, 2002 ve 2003 yılları hariç tasarruf açığı yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye’de 2005 yılından sonra tasarruf açığının daha da arttığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda son dönemde gerçekleşen tasarruf

açığı artışlarının giderek artması cari açığın da artmasına neden olarak ekonomide büyüme sorununa neden olmuştur. (Türkiye Ülke Ekonomik Raporu, 2011: 11-12).

Tablo 2: Kişi Başı Gelire Göre Dünya Bankası Ülkeler Sınıflandırması (2014)

Düşük Gelirli Ekonomiler	Orta Gelirli Ekonomiler		Yüksek Gelirli Ekonomiler
	Alt orta gelirli	Üst orta gelirli	
1,045 dolar ve altı	1,045 – 4,125 dolar arası	4,126 – 12,745 dolar arası	12,746 dolar ve üzeri

Kaynak: Dünya Bankası

Dünya bankasının kişi başına gelire göre ülkeler sınıflandırması (2014) Tablo 2' de verilmiştir. Türkiye 2013 yılı için Dünya Bankası verilerine göre 10.9 bin dolar kişi başı gelir ile üst orta gelirli ekonomiler içerisinde yer almaktadır.

Tablo 3: Seçilmiş Ülkeler İçin Kişi Başına Düşen Gelir ve Tasarruf Oranları (% GSYH)

Yıllar	Kanada		Japonya		İsrail		Kore		Türkiye	
	KBG	Tas.	KBG	Tas.	KBG	Tas.	KBG	Tas.	KBG	Tas.
1970	4.11	23.3	2.00	-	1.80	13.5	0.29	-	0.49	-
1980	11.11	23.3	9.30	31	5.61	16.5	1.77	21	1.56	13.1
1990	21.30	18.5	25.12	33.7	11.26	22.2	6.64	34	2.79	21.9
2000	24.03	24.5	37.29	27.3	20.90	18.4	11.94	34.6	4.21	18.2
2010	47.46	20	43.11	22.9	30.55	21.7	22.15	35	10.13	13.3
2013	51.96	21.1	38.63	-	36.05	-	25.97	-	10.97	12.6

Kaynak: Dünya Bankası

Kişi başına düşen gelir ve tasarruf oranlarının karşılaştırıldığı Tablo 4' de ise Türkiye' nin hem tasarruf oranlarının ve hem de kişi başına gelirinin düşük kaldığı görülmektedir. Özellikle 1970 yılında kişi başına geliri Türkiye' den daha az olan Kore, 2013 yılında Türkiye' nin iki katından fazla bir kişi başı gelire ulaşmıştır. Tasarruf oranları açısından bakıldığında ise Kore Türkiye' nin yaklaşık iki katından daha fazla bir orana sahiptir. Dolayısıyla Kore orta gelir grubundan çıkarak bir üst gruba geçmeyi Türkiye' den önce başarmıştır. Türkiye ise hala orta gelirli ekonomiler arasında kalmaya devam etmektedir.

Tablo 4: Kişi Başı Gelir, Tasarruf Oranları ve Orta Gelir Grubunda Geçen Yıl Süreleri

Ülkeler	Kişi Başı Gelir (\$) (2013)	Tasarruflar (%)	Yatırımlar (%)	Orta Gelir Grubunda Geçen Yıl
Kanada	51.96	21.1	24.4	11*
Almanya	46.26	24.3	16.7	13*
Fransa	42.50	17.7	19.4	25
İngiltere	39.33	11	14.4	12
Japonya	38.49	21.7	21	20
İtalya	35.92	17.8	17.1	23
Türkiye	10.94	12.6	20.6	39

Kaynak: World Bank. IMF World Economic Outlook 2014

*İşareti üst orta gelir grubunda geçen yıl sürelerini göstermektedir.

Tablo 4’ de yer alan 2013 yılı verilere göre Türkiye’ nin tasarruf-yatırım oranında karşılaştırılan ülkelere göre yüksek oranda tasarruf açığının olduğu görülmektedir. Orta gelir tuzağında kalma sürelerine bakıldığında ise Tablo 4’ de yer alan ülkelerin ortalaması 20 ‘dir. Çalışmada incelenen 1980-2013 dönemi Türkiye’ si ise sürekli tasarruf açığı yaşamış ve kişi başına düşen gelir bazında ise yaklaşık 39 yıl geçmesine rağmen daha orta gelir tuzağından kurtulamamıştır. Buradan hareketle Türkiye 10.9 bin dolar kişi başı gelir ve yüksek oranda seyreden tasarruf açıkları ile hala orta gelirli ülkeler grubundan yüksek gelirli ülkeler grubuna çıkamamıştır.

4. Literatür özeti

Literatürde daha çok tasarruflar ve ekonomik büyüme üzerinde durulmuştur. Ulaşılan sonuçların çoğunda tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunurken bazı çalışmalarda ise bir ilişki bulunmadığı belirtilmiştir. Bu açıdan orta gelir tuzağı bağlamında kişi başına düşen gelir, tasarruflar, yatırımlar ve para arzı üzerine yapılan çalışmalar ele alınan değişkenlere göre sınırlı sayıdadır. Ayrıca orta gelir tuzağına yönelik yapılan çalışmalarda genellikle uygulamadan ziyade teorik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Agrawal (2001) yedi Asya ülkesi üzerine yaptığı çalışmada altı ülkede kişi başına düşen reel gelirden tasarruflara doğru, üç ülkede de tasarruflardan kişi başına düşen gelire doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Türkiye ekonomisi üzerine yapılmış olan İnan (2007)'in tez çalışmasında ise gelir vergisi ve kurumlar vergisinin tasarrufları olumsuz etkilediği belirtilerek, özel tasarrufları en fazla etkileyen değişkenlerin ise kişi başına düşen gelir ve faizler olduğu ifade edilmiştir.

Adewuyi ve diğerleri (2010)'nin Batı Afrika ülkelerinde yurt içi tasarrufun belirleyicileri üzerine 1980-2006 dönemi için yaptıkları panel veri çalışmasında gayri safi yurt içi gelirin büyüme oranı, yurt içi tasarrufları pozitif fakat anlamsız olarak etkilemektedir. Kişi başına düşen gelir ise yurt içi tasarrufları anlamlı ve negatif etkilemektedir. Çalışmada ayrıca enflasyon, bütçe açığı ve ticaret hadlerinin tasarruflar üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada Agrawal ve diğerleri (2010) Hindistan ekonomisi üzerine yaptıkları araştırmada tasarruflar ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak kişi başına düşen gelirden tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.

Bingwen, (2011) 1978-2010 dönemi için Çin ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada Çin' in ekonomik gelişim süreci kişi başına düşen gelire göre değerlendirilerek uluslar arası karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu değerlendirmede süreç, piyasa ekonomisinden, faktör odaklı ekonomiye ve daha sonra da verimlilik odaklı ekonomiye geçiş olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Çin ekonomisinin yüksek gelir grubuna geçmesi için kalkınma modelinde bir dönüşümün olması gerektiğini vurgulanmaktadır. Arawomo (2012)'nin ise 1980-2010 dönemine ait panel veri çalışmasında ulaştığı sonuçlar şöyledir. Faiz oranlarının tasarruflar üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi var iken, ticaret ve bütçe pozisyonu açısından anlamlı ve negatif bir etkisi vardır. Ayrıca büyüme oranını tasarruflar üzerinde anlamsız olumlu etkilere sahiptir. Artan para arzının ve enflasyon oranının da tasarruflar üzerinde anlamsız negatif etkisinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Felipe ve diğerleri (2012)'nin orta gelir tuzağı üzerine yaptıkları çalışmada satın alma gücü paritesine göre gelir grupları sınıflandırılarak, eşikler arasındaki geçişler değerlendirilmiştir. Ayrıca Kore, Malezya ve Filipinler' in karşılaştırmalı üstünlükte ürün ihracatlarına göre karşılaştırmaları yapılmış ve sonuç olarak Kore' nin birçok ürün çeşidinde karşılaştırmalı üstünlük sağladığı, Malezya ve Filipinler' in ise sadece elektronikte karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Yentürk ve diğerleri (2012) Türkiye' de 1989-2003 dönemine ait verilerle ekonomik büyüme, tasarruflar ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada ekonomik büyümeden tasarruflara ve yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu belirtmişlerdir. Özlale (2012) ise kişi başına milli gelirdeki artışların tasarruflar üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Eichengreen ve diğeri (2013) yapmış oldukları çalışmada 45 ülkenin kişi başına gelirlerini kullanarak elde ettikleri sonuçta orta gelirli ülkelerin çoğunda büyümenin yavaşlayacağı ve satın alma gücü paritesine göre gelirlerinin azalacağını ifade edilmiştir. Başka bir çalışmada Tho (2013) ise Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland ülkelerinin orta gelir tuzağından kurtulup yüksek gelirli ülkeler grubuna girmesi için yapılması gerekenlerin neler olduğu konusu araştırılmıştır. Bu bağlamda orta gelir tuzağından çıkış için Ar-Ge harcamaları ve yüksek kaliteli insan kaynakları, karşılaştırmalı üstünlük de bir gelişme ve kurumların yüksek verimlilikte çalışması üzerinde durulmuştur.

Robertson ve Ye (2013) orta gelir tuzağının varlığı üzerine yaptıkları çalışmada Türkiye'nin de içinde bulunduğu 46 orta gelirli ülkeyi incelemişlerdir. Ulaşılan sonuçta orta gelir tuzağı olarak oluşturdukları istatistiksel tanımlamaya 19 ülkenin tutarlı bir şekilde uyduğu görülmüştür. Gülmez ve Yardımcıoğlu (2013) ise Türkiye ve 5 BRICS ülkesi için 1994-2011 dönemine ait verilerle yaptıkları panel veri çalışmasında ulusal ve yabancı tasarruflarla kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre her üç değişkende uzun dönemde tümleşik bulunmuş ve kısa dönemde ulusal tasarruflar ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü, yabancı tasarruflardan ulusal tasarruflara da tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Uzun dönemde ise ulusal ve yabancı tasarruflardan kişi başına gelire doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Kanchoo ve Intarakumnerd, (2014) ise yaptıkları çalışmada orta gelir tuzağını önce politika farklılıkları ve teorik açıdan değerlendirilmiş daha sonra da ekonomik kalkınma için genel çıkarımlarda bulunulmuştur. Diğer bir çalışmada Gök (2014) de Türkiye ekonomisi üzerine 1985-2010 dönem için yaptığı zaman serisi analizinde kişi başına düşen gelir ile özel kesim tasarrufları arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur.

5. Model, Veri ve Ekonometrik Yöntem

Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının orta gelir tuzağı üzerine etkisinin araştırıldığı çalışmada model (a) ve model (b) aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$(a) \text{ PCI}_t = \beta_0 + \beta_1 S_t + \beta_2 I_t + \beta_3 \text{CD}_t + \beta_4 \text{M}_2t + u_t$$

Model (a)' ya göre PCI kişi başına düşen gelir, S toplam yurtiçi tasarrufların GSYH'ya oranı, I sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ya oranı, CD cari işlemler dengesinin GSYH'ya oranı ve M2 de para arzının logaritmasını ifade etmektedir.

$$(b) \text{ LPCI}_t = \beta_0 + \beta_1 S_t + \beta_2 \text{IR}_t + \beta_3 \text{M}_2t + v_t$$

Model (b)' de ise LPCI kişi başına düşen gelirin logaritması, S toplam yurtiçi tasarrufların GSYH'ya oranı, IR mevduat faiz oranını, M2 de para arzının logaritmasını ifade etmektedir.

Analizde kullanılan veriler 1980-2013 dönemine ait yıllık olup, T.C Kalkınma Bakanlığı, T.C Merkez Bankası, T.C Maliye Bakanlığı ve Dünya Bankası veri tabanlarından derlenmiştir.

5.1. Birim Kök Testi

Modelde yer alan değişkenler için Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. ADF birim kök testi sonuçlarına göre serilerin düzey değerlerinde sıfır hipotezi red edilemediği için değişkenler durağan olmayıp birim kök içermektedir. Dolayısıyla Tablo 5'de görüldüğü gibi ADF testine göre serilerin birinci fark sonucunda durağanlaştığı yani birinci dereceden entegre I(1) olduğu görülmüştür.

Tablo 5: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Kritik Değer
Δ PCI	-5.954511	-3.653730*
Δ S	-5.958502	-3.653730*
Δ I	-5.899433	-3.653730*
Δ CD	-6.825604	-3.661661*
Δ M2	-2.659488	-2.617434**
Δ LPCI	-5.597793	-3.653730*
Δ IR	-7.081675	-3.653730*

Gecikme değerleri Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre seçilmiştir.

** Kritik değerler sırasıyla % 1 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Δ işareti birinci farkı göstermektedir.

5.2. Engle-Granger Eştümleşme Analizi

Eştümleşme analizinde durağan dışı değişkenlerin ve aynı dereceden entegre zaman serilerinin aralarında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı araştırılmaktadır. Kısaca eştümleşme analizinde daha çok, durağan dışı serilerde değişkenler arasındaki ilişki ortaya koyulmaktadır (Kennedy, 2006: 367-372; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 483-485).

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_{1t} + \beta_2 X_{2t} + \dots + \beta_k X_{kt} + \epsilon_t \quad (1)$$

Yukarıdaki (1) nolu denklemde Y_t ve X_{1t} , X_{2t} X_{kt} değişkenleri birinci dereceden entegre değişkenleri ifade etmektedir. Engle-Granger eştümleşme analizinde hata teriminin durağanlığını için kullanılan denklem aşağıda (2) nolu denklemdeki gibi oluşturulmaktadır;

$$\Delta \epsilon_t = \delta \epsilon_{t-1} + v_t \quad (2)$$

Genel olarak hata düzeltme modeli ise şu şekildedir;

$$\Delta Y_t = \text{Gecikmeli } (\Delta Y_t, \Delta Y_{1t}, \Delta Y_{2t}, \dots, \Delta Y_{kt}) + \lambda(\epsilon_{t-1}) + v_t \quad (3)$$

Hata düzeltme modelinde hata teriminin ayarlama katsayısının $-1 < \lambda < 0$ olması gerekmektedir. (Engle ve Granger, 1987: 251-264; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 485-493).

Tablo 6: Hata Terimi Birim Kök Eştümleşme Test Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	MacKinnon Kritik Değerleri
ut	-3.0525	-2.63*
vt	-2.3988	-1.95**
		-1.61***

Not: MacKinnon kritik değerleri kesmesiz ve trendsiz model için tepki düzeyi katsayılarına göre hesaplanmıştır.

*, **, ve *** simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 6'da yer alan sonuca göre uzun dönemde değişkenler ve modeller anlamlı çıkmıştır. Yani hesaplanan test istatistiği kritik değerden küçük olduğundan sıfır hipotezi red edilerek alternatif hipotez kabul edilir. Başka bir ifadeyle hata terimleri (ut) ve (vt) durağan olup birim kök içermemektedir. Sonuç olarak söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.

5.3. Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizinde neden-sonuç ilişkisi içinde örneğin X değişkeninin kendi geçmiş değerleriyle birlikte başka değişkenlere göre regresyonuna Y'nin geçmiş ya da gecikmeli değerleri eklendiğinde X değişkeninin kestirimi anlamlı şekilde iyileşiyorsa Y değişkeni X'in nedenidir şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda nedenselliğin yönü karşılıklı da olabilmektedir. (Granger, 1969: 424; Gujarati, 2011: 620-621).

Granger nedensellik testinde hipotez şu şekilde kurulmaktadır;

$$\sum_{j=1}^m \delta_j = 0 \quad (4)$$

Model için kurulan hipotezde $Y_{t-1} \dots Y_{t-m}$ gecikmeli değişkenlerin ilişkide yeri olmadığını, yani Y değişkeninden X değişkenine Granger nedenselliğinin olmadığını

söylemektedir. Oluşturulan hipotezleri sınamak için F istatistiği kullanılmaktadır. Hesaplanan F istatistiği formülü ise şöyledir.

$$F = ((\mathbf{RSSR} - \mathbf{RSSUR}) / r) / (\mathbf{RSSUR} / (n - k)) \quad (5)$$

F istatistiği formülünde **RSSR** kısıtlanmış modelin hata kareler toplamını, **RSSUR** ise kısıtlanmamış modelin hata kareler toplamını vermektedir. Diğer ifadelere bakıldığında ise r kısıt sayısını, n modeldeki gözlem sayısını k da parametre sayısını ifade etmektedir.

Model (a) ve (b) için uygun gecikme uzunluklarının üçüncü gecikme olduğu belirlenmiş ve tahmin edilen VAR modeli sonucuna göre Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 7 ve 8’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Model (a) İçin Granger Nedensellik Sonuçları

Değişkenler		Olasılık Değeri
Tasarruflar	→ Kişi Başına Düşen Gelir	0.0608
Kişi Başına Düşen Gelir	→ Tasarruflar	0.6790
Yatırımlar	→ M2 Para Arzı	0.0044

Tablo 7’ de yer alan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre % 10 anlamlılık düzeyinde toplam yurtiçi tasarruflardan kişi başına düşen gelire doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Fakat kişi başına düşen gelirden tasarruflara doğru bir nedensellik bulunamamıştır. Ayrıca yatırımlardan para arzına doğru da tek yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Modelde yer alan diğer değişkeler arasında ise bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Tablo 8: Model (b) İçin Granger Nedensellik Sonuçları

Değişkenler		Olasılık Değeri
Mevduat Faiz Oranı	→ Kişi Başına Düşen Gelir	0.0339
Tasarruflar	→ Kişi Başına Düşen Gelir	0.0939
M2 Para Arzı	→ Kişi Başına Düşen Gelir	0.8353

Tablo 8’ de yer alan sonuçlara göre mevduat faiz oranı % 5 anlamlılık düzeyinde kişi başına düşen gelirin nedenidir. Tasarruflar ise % 10 anlamlılık düzeyinde kişi başına düşen gelirin nedenidir. Para arzı ile kişi başına düşen gelir arasında ise bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

6. Sonuç

Türkiye ekonomisinde 1980-2013 dönemi boyunca genel olarak tasarruf-yatırım dengesinin açık vermesi kişi başına düşen gelirin dolayısıyla milli gelirin artmasında ve ekonomik büyümenin devamlılığının sağlanmasında ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda hem gelişmiş ülkeler, hem Avrupa, hem de gelişmekte olan ülke gruplarına göre Türkiye' nin toplam yurtiçi tasarruf oranlarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda kişi başına düşen gelir bazında Türkiye, yaklaşık 39 yıl geçmesine rağmen orta gelir tuzağından kurtulamamıştır. Buradan hareketle Türkiye 10.9 bin dolar kişi başı gelir ve yüksek oranda seyreden tasarruf açıkları ile hala orta gelirli ülkeler grubundan yüksek gelirli ülkeler grubuna çıkamamıştır.

Analizden elde edilen sonuçlara göre ise toplam yurtiçi tasarruflardan kişi başına düşen gelire doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Yine yatırımlardan para arzına doğru ve mevduat faiz oranından da kişi başına düşen gelire doğru ve tek yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Ayrıca modelde yer alan tasarruflar, yatırımlar, kişi başına düşen gelir, cari açık ve para arzı değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Kısaca ulaşılan sonuçta yetersiz kalan yurt içi tasarruflar milli gelirin artmasını ve ekonomik büyümenin devamlılığını engellemektedir. Başka bir ifadeyle yurt içi tasarrufların yetersiz kalması sonucu yatırımların finansmanı için dış tasarruflara ihtiyaç artmakta bu durum da cari açığı arttırmaktadır. Sonuç itibari ile orta gelir tuzağına yakalan Türkiye' nin yüksek gelirli ülkeler grubuna geçememesinin temel nedenlerinden birisi yurt içi tasarrufların yetersiz kalmasıdır.

Kaynaklar

Adewuyi, A. O. vd. (2010), "What Determines Savings In The Economic Community Of West African State (ECOWAS)?", Journal of Monetary and Economic Integration, 10(2), 71-99.

http://wormholedev.net/qwamz/sites/default/files/journals/v10n2_unit3.pdf
(Erişim: 25.12.2014).

Agrawal, P. (2001), "The Relationship Between Savings and Growth: Cointegration and Causality Evidence From Asia", *Applied Economics*, 33(4), 499-513.

Agrawal, P. vd. (2010), "Savings Behavior in India: Cointegration and Causality Evidence", *Singapore Econ. Review*, 55(02).

Alksvani, M. A. (2000), *The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy, Evidence From Saudi Arabia*. King Saud University Department of Economics, 1-25, http://www.erf.org.eg/CMS/uploads/pdf/1185358196_finance1.pdf (Erişim: 20.10.2014).

Arawomo, D. F. (2012), "Explaining Low Saving Rate Among Countries In The West African Monetary Zone (WAMZ)", *Trade Policy Research and Training Programme, University of Ibadan, Nigeria*, 1(25), 399-420.

Bingwen, Z. (2011), "The Middle Income Trap and China's Path to Development: International Experiences and Lessons", *China Economist*, 6(3), 16-27.

Çolak, Ö. F. ve Harun Ö. (2012), "Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi", *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 82, 1-44.

Dünya Bankası (2011). *Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarruflarının Rolü, Türkiye Ülke Ekonomik Raporu, No: 66301-TR, Ankara*. http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1331626580764/CEM_YurticiTasarruflar_tammetin.pdf

Eichengreen, B. vd., (2013), "Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap", *National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 18673*.

Engle, F. R. ve Clive W. J. G. (1987), "Co-Integration and Error Correction: Representation Estimation and Testing", *Econometrica*, 55(2), 251-276.

Ertek, T. (2008). *Makroekonomiye Giriş, Genişletilmiş 3. Baskı*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Felipe, J. vd., (2012), "Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?", *Levy Economics Institute, Working Paper No. 715*.

Gök, A. (2014), "A Time Series Analysis of The Determinants of Private Savings In Turkey", *Afro Eurasian Studies Journal*, 3(1), 5-25. http://www.afroeurasianstudies.net/dosyalar/site_resim/veri/5124034.pdf

Granger, W. J. C. (1969), "Investigating Causal Relations by Econometric Models Cross-spectral Methods", *Econometrica*, 37(3), 424-438.

Gujarati, N. D. (2011), Temel Ekonometri, Sekizinci Baskı, Çev: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gülmez, A. ve Fatih Y. (2013), "BRICS Ülkeleri ile Türkiye' nin Ekonomik Büyümesinde Ulusal ve Yabancı Tasarrufların Etkisi: Panel Veri Analizi", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 14, Sayı. 1, 47-68.

İnan, M. (2007). Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufların Yatırımlara Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

International Monetary Fund, World Economic Outlook, October 2012, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text.pdf> (Erişim: 25.10.2014).

International Monetary Fund, World Economic Outlook, April 2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/pdf/text.pdf> (Erişim: 25.10.2014).

Kanchoochat, V. ve P. Intarakumnerd (2014), "Tigers Trapped: Tracing the Middle-Income Trap Through The East and Southeast Asian Experience", Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development, fileadmin/working_paper_series/wp_04_2014_Kanchoochat_Tiger_Trapped (Erişim: 21.09.2014).

Karanfil, M. (2014a). "Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı Sorunu: Zaman Serisi Analizi", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9(2), 393-409.

Karanfil, M. (2014b). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Sorunu ve Zaman Serisi Analizi. (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Kennedy, P. (2006), Ekonometri Kılavuzu, 5. Baskı, Çev: Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz, Ankara: Gazi Kitabevi.

Kepenek, Y. ve Nurhan Y. (2011), Türkiye Ekonomisi, 24. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mcteer, B. (2008). Our Triple Deficits. National Center for Policy Analysis. No: 613, 1-2. <http://www.ncpa.org/pub/ba613> (Erişim: 26.08.2014).

Öz, S. (2012), "Orta Gelir Tuzağı" Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu 12-06. http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1206.pdf (Erişim: 22.10.2014).

Özlale, Ü. (2012), "Türkiye Bankalar Birliği: Türkiye'de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri", Bankacılar Dergisi, Sayı. 83, 1-34.

- Özyurt, H. (2006), Para Teorisi ve Politikası, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Robertson, E. P. ve L. Ye (2013), "On the Existence of a Middle Income Trap", Economics Discussion, Working Papers No. 13-12. <http://econpapers.repec.org/paper/uwawpaper/13-12.htm> (Erişim: 26.11.2014).
- Sevüktekin, M. & Mustafa N. (2010), Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı, Geliştirilmiş 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Seyidoğlu, H. (2006), İktisat Biliminin Temelleri, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Tho, T. W. (2013), "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations", VNU Journal of Economics and Business 29(2), 107-128.
- Uygur, E. (2012), Türkiye'de Tasarrufların Seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar. Türkiye Ekonomi Kurumu. Tartışma Metni 108. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/tasarruflar1.pdf> (Erişim: 25.10.2014).
- Ümit, A. Ö. (2007), Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serileri Analizi. (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ünsal, E. (2011), Makro İktisat, Genişletilmiş 9. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Vyshnyak, O. (2000), "Twin Deficits Hypothesis: The Case of Ukraine", National University Kyiv-Mohyla Academy, 1-46, <http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf> (Erişim: 12.08.2014).
- Yentürk, N. vd., (2012), "An Analysis of the Interaction Among Savings Investments and Growth in Turkey", Applied Economics, 41, 739-51.
- Yılmaz, B. E. & Sevinç Y. (2009), "Türkiye'de ve OECD Ülkelerinde Tasarruf-Yatırım Açıkları ve Dış kaynak İhtiyacı", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 27(2), 97-128.
- Zengin, A. (2000), "İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)", Ekonomik Yaklaşım, 11(39), 37-67.